

VINCE LÁSZLÓ

EGYETEMI LEGENDÁRIUM – EMLÉKEK,
TÖREDÉKEK A DEBRECENI TUDOMÁNYEGYETEM
TÖRTÉNETÉBŐL*

A szöveget gondozta és jegyzetekkel ellátta: Mudrák József

II. rész

MEMOIRS OF LÁSZLÓ VINCE, PART II. László Vince was first employed by the University of Debrecen in 1951, as a stenographer at the University Study Notes Office. When this office was dismantled, from 1952 he worked at the Registrar's Office of the School of Arts. In 1956 he was transferred to the Rector's Office, where, in 1972, he was promoted to head the department of international programs. This position, which he held until his retirement in 1990, was actually equivalent to the rank of rector's secretary. During his years of employment he acquired an enormous amount of experience, which was partly due to the fact that in the 1950s he could still talk to the representatives of the previous political order. His detailed but strongly subjective reminiscences – supplemented with necessary footnoting pertaining to the sources used – is published here as the second part of two interrelated texts.

Nehéz idők

Meg kell jegyeznem, hogy emlékeim szerint a fordulat éve a mindennapokban még nem hozott rögtön jelentős változásokat. 1948-ban még *papgyerek és nyugatos* létemre (így nevezték azokat, akik a szovjetek elől Németországba menekültek) minden gond nélkül felvettek a jogi karra, és több más kedvezőtlen származású osztálytársam is bejutott az egyetemre, ez idő tájt talán még csak a kulákcsemetékre járt rossz világ. Azt hiszem, hogy a fordulat éve, ami 1948 nyarán a két munkáspárt egyesülésével zárult, a proletárdiktatúra létrehozásával még csak a szervezeti kereteit és a lehetőségeit teremtette meg a *Rákosi-korszak* néven emlegetett embertelen időknek.

* Vince László (Budapest, 1930–Debrecen, 2011) 1951-től 1990-i nyugdíjba vonulásáig állt az egyetem alkalmazásában. (Családi nevét [Vincze] az 1970-es évektől fogva használta Vince alakban). 1956-ban helyezték át a Rektori Hivatalba, ahol előbb előadóként, majd főelőadóként dolgozott, 1972-től külügyi csoportvezető volt. Gyakorlatilag rektori titkári feladatot látott el. Hivatali évei alatt hatalmas egyetemtörténeti ismeretre tett szert, az 1950-es években még tudott beszélni az előző rendszer szemtanúival is. Folyóiratunkban visszaemlékezéséből ennek az életpályának csak az 1956-os forradalomig terjedő, nagyobb érdeklődésre számot tartó részét közöljük, amely a megelőző évek eseményeire vonatkozó számos utalást is magában foglal. (Mivel a szövegnek ez a része is meghaladja egyetlen közlemény terjedelmét, közlését három egymást követő számban tesszük meg.) A visszaemlékezésben említett önéletrajzi adatok ugyanakkor feleslegessé teszik, hogy ezeket külön jegyzetben megismételjük.

Az egyesülés után *a jobboldali ellenségtől megtisztított* Kisgazda Párt és a Parasztpárt is elismerte *a munkásosztály és pártja*, azaz az MDP vezető szerepét: az államosítások nagy része megtörtént, elkezdődtek a tsz-szervezések, és a hatalom a proletárdiktatúra funkcióit gyakorolta – mondja a lexikon. Az egyetemen sem történt másként, legfeljebb itt némi késéssel ment végbe a „fejlődés”.

Az 1948/49. tanévi rektor, a humanista német filológus és zeneesztéta¹ még nem az új időknek megfelelő szellemiségű vezető, és az Egyetemi Tanácsban, amely továbbra is még csak a rektorból, a négy dékánból és helyetteseikből, azaz az előző évi tisztségviselőkből áll, talán egyedül az orvosi fakultás dékánja, Kellner Béla tesz hitet a fejlődés pártos iránya mellett. A prorektor, Fonet Béla, a köztisztviselőben álló, francia származású belgyógyász professzor, akinek nagyapja mérnök ezredesként harcolt a szabadságharcban, és Kossuthal emigrált, s akinek fiát néhány hónap múlva hűtlenség vádjával kivégzik.²

A tanév eseményei azonban már plasztikusan tükrözik a politikai élet nagy változásait. Sokasodnak a politikai indítékú fegyelmi ügyek. A kezdeményező a legtöbb esetben a többször említett üzemi bizottság. Sikerült elérniük néhány egyetemi (klinikai) tisztviselő, ápolónő és orvos felfüggesztését, a következő lépésként pedig 48 órán belüli kiköltöztetésüket követelik klinikai szolgálati lakásukból. Annak a megállapításához is ragaszkodnak a feljelentők: kik a felelősök azért, hogy a nép ellenségei még mindig méltelyezik a légkört, és hogy nem állítottak helyükbe népi elemeket? Ekkorra már eltávolítják Balázsházy³ főmérnököt és Tóth Lajos⁴ gazdasági igazgatót, akikkel szemben gazdasági bűncselekményt is megállapított a bíróság, hogy okkal vagy sem, azt már nehéz lenne kideríteni. Különösen az első személy eltávolítása tűnik politikai indítékúnak.

A kilakoltatások kezdeményezői között találunk egy lakatost, aki később rövid ideig a TTK tanulmányi osztályának vezetője, majd műhelyvezető; egy csendes öreg hivatalsegédet, aki a légynek sem ártott, de fia az üzemi bizottság motorja, majd később hosszú éveken át a dolgozói párt- és szakszervezeti alapszervezet rosszemlékű titkára volt; és azt a fűtésszerelőt, aki szakmunkás bizonyítványt sem tudott szerezni, s akinek gondolati elemekkel nem terhelt hozzászólásai a politikai rendezvényeken mindig élénk derűtséget keltettek. Az orvoskar dékánja, aki a napi politikát is szívesen kiszolgál-

¹ Pukánszky Béla (Pozsony, 1895–Budapest, 1950) budapesti tanárképző intézeti tanár és magántanár, 1941-től haláláig a Debreceni Tudományegyetemen a német nyelv és irodalom professzora.

² KULCSÁR András, *Fonet Béla*, Debrecen, 1993.

³ Nem Balázsházy, hanem Balázs János. – Balázs János (Ajnácskő, 1905–Debrecen, 1963) 1934-től az egyetem helyettes, 1939–1948 között kinevezett főmérnöke. Ő készítette 1944-ben a minisztérium utasítására a terveket a Központi Épület üvegtetejének álcázására. Eltávolítása valószínűleg alaptalan, politikai indíttatású volt.

⁴ Tóth Lajos (?–?) a Műegyetem gazdasági igazgatóhelyettese volt. 1946-ban áthelyezték a Debreceni Tudományegyetemre gazdasági igazgatónak. Hamarosan nagy hatalomra tett szert: sikkasztott, lopott, az egyetem vagyonát sajátjának tekintette, nem engedelmeskedett a rektor utasításainak, kiskirályként viselkedett. Budapesti magas rangú támogatói miatt sokáig nem lehetett tenni ellene semmit, végül is 1948-ban felmentették állásából, a rendőrség letartóztatta, majd bíróság elé került.

ta,⁵ az egyik ülésen kezdeményezi Mindszenty hercegprímás magatartásának elítélését, mert – a hivatalos álláspont szerint – lépten-nyomon akadályozza az egyház és az állam közötti megegyezést (és ezzel a párt politikájának érvényesülését). Ez már a későbbi per előkészítése volt. A tanács – azt gondolván, hogy ennyivel teljesíti a kirótt penzumot, megszavazza a javaslatot, ám nem ússza meg ennyivel, mert arra kényszerül, hogy el is vigye az állásfoglalást a helyi prépostplébánosnak.⁶ Nem lehetett kellemes feladat.

Felelősségre akarják vonni a tanévzáró istentiszteleten szolgáló lelkészt, mert az egyetemi templomban felolvassa Mindszenty pásztorlevelét. A rektor azzal védekezik, hogy a lelkész eltűnt: bárhová küldenek neki idézést, a megkeresés mindenhol negatív jelzéssel jön vissza.

Decemberben *fizikai munkások* a klinikai telepről ismét kilenc reakciós elem 40 órán belüli eltávolítását követelik. Indokolás nincs, de a rektor kérésére pótlólag előterjesztik. Ilyen vádak olvashatók a kitelepítendőkhöz:

demokrácia ellenes és klerikális,
munkás ellenes és X atya összekötője,
klerikális és borkimérést is űz,
lakásán reakciók találkoznak,
demokrácia ellenes és uszító,
goromba és klerikális,
orvosi működése kifogásolható,
fasiszta és szakmailag veszélyes stb.

Az MDP és a rendőrség felsőbb utasításra hivatkozva elszállítja azokat a használatukba vett bútorokat, amelyek két elűzött professzor, ill. a klinika tulajdonát képezik. A rektor panasszal fordul a rendőrséghez, innen Ménes János polgármesterhez küldik, ő azonban válasza sem méltatja a rektor megkeresését.

Az áprilisi tanácsülésen a rektor bejelenti, hogy az ifjúság részéről 900 aláírás érkezett, azt javasolva, hogy az egyetemet Kossuth Lajosról nevezzék el. Bár ismeretes a VKM álláspontja – amit a háború előtti elnevezések eltörlésekor alakított ki, hogy ti. az egyetemeket székhelyükről kell elnevezni, a tanács a kérést továbbítja a VKM-hez. Lehetséges, hogy 1952-ben, amikor az egyetemet – javaslat hiányában, mert ilyen az irattárban nem találtunk – nagy sietséggel Kossuthról elnevezték, ez a régi követelés valósult meg. (Ennek a névadásnak a fordulatait Nagy Zoltán rektor egyik rektori beszédében ismertette. Magam annyit teszek hozzá, hogy a Kossuthról való elnevezés már a felszabadulás előtt is felmerült, erről az egyik egykorú helyi lapban olvastam hírt, később azonban már nem leltem rá a forrásra.)

⁵ Törő Imre (Debrecen, 1900–Budapest, 1993) anatómus. 1922-től az Anatómiai-Biológiai Intézetben gyakornok, tanársegéd, majd adjunktus és magántanár. 1945-től az intézet mb. vezetője, 1947-től professzor. 1950-ben áthelyezték az ELTE-re professzornak. Kossuth-díjas, az MTA rendes tagja.

⁶ 1947-től Molnár János volt a debreceni plébános.

Ugyancsak az áprilisi tanácsülésen a VKM-ben tartott rektori értekezletről is beszámol a rektor, és a dékánok között kiosztja Ortutay miniszter beszédének kivonatát. A rektor kéri, hogy a közelgő választásokra való tekintettel az ebből a célból összehívandó kari üléseken átfogóan ismertessék a miniszteri beszédet, tárgyalják meg a magyar kulturális politika eredményeit és programját, és a kari ülések után ezt alsóbb szinteken is végezzék el. A néhány hét múlva tartott választásokon a baloldali erőket, köztük az újjászervezett Kisgazda Pártot is tömörítő Népfront nagy győzelmet aratott.

A tanács programjában az 1948/49. tanévben a legnagyobb helyet az ideológiai, politikai kérdések foglalják el, alig található az egyetem tartalmi munkájával összefüggő más napirendi pont. Majdnem egyetlen ilyennek számít az a bejelentés, amely szerint a VKM a létrehozandó Matematikai és Természettudományi Karral kapcsolatos előkészítő munkálatok irányításával Tankó Béla professzort bízza meg, de később a munka előrehaladtáról egyetlen sort sem lehet olvasni a jegyzőkönyvekben. Az egyetemen felállított Pedagógiai Főiskola ügyét is csak a szükséges helyiségek miatt érinti a tanács, és még azt tudjuk meg, hogy első igazgatója, Némedi Lajos magántanár (az egyetem későbbi professzora és rektorhelyettese). A főiskolát néhány hónap múlva Egerbe telepítik át.

Pukánszky professzor rektori idejéből egy történetre emlékszem, amit Öreg Barátom mesélt el. Bár hinni kellett szavainak, hiszen akkoriban az egyetem tanácsjegyzője volt, és komoly ember, a kerek történetet egy ideig a legendák világába helyeztem, a többszöri elmeséléstől szépen kikerekedő történetek sorába, amelyek akár meg is történhetek. Végül, mint oly sokszor, e történet kapcsán is meggyőződhettem arról, hogy a szájhagyomány legtöbbször igaz történeteket őriz.

Magas rangú szovjet delegációt vártak az egyetemre, és a vezetés – meg akarván adni a módját a fogadásnak – ugyanúgy, ahogy régen szokásban volt, a használatból gyakorlatilag már kivont díszláncokkal a nyakában várta az egyetem előtt a vendégeket. (A láncokról még majd bővebben szólok, itt csak annyit, hogy a rajtuk függő érme egyik oldalát az adományozó I. Ferenc József Ausztria Császára és Magyarország Apostoli Királyának ábrázata díszítette, ahogy ez a szöveg olvasható is az érmén.) A fogadóbizottság élén Pukánszky Béla rektor állt.

Megérkeztek a vendégek, és a rektor hozzájuk lépve üdvözölte őket. A delegáció vezetője bizonyára nem ismerte az európai egyetemek hagyományait az egyetemi jelvényekről, mert rámutatott a rektor láncán függő érmére és látható elégedettséggel megkérdezte:

„– *Tovaris Lenin?*

– *Da, da, eto tovaris Lenin.*” – bizonygatta néhányszavas orosz tudományával szorult helyzetében Pukánszky rektor. Ferenc Józsefnek is volt valami szakállféleje, ha nem is az állán, mint Leninnek, és ha a helyzet úgy kívánta, jó volt Leninnek is.

Eddig a történet, és itt a bizonyosság a hitelességéről: Az Egyetemi Tanács 1949. március 16-i ülésének jegyzőkönyvében a rektor következő bejelentését olvasom: „*Külföldi vendégeknek az utóbbi hetekben történt alkalmával kellemetlen helyzetet teremtett az a*

körülmény, hogy a fogadásukon megjelent tanácsstagok által viselt hivatali jelvényeken, azaz a rektori és dékáni láncok függő részét képező bronz plakett egyik oldalán a koronás címer, a másik oldalon pedig Ferenc József arcképe látható. A kérdés a létesülő TTK szempontjából is érdekes. Újabb láncok és díszbotok tervezéséről kellene gondoskodni.” Továbbiakban a rektor kéri a tanács felhatalmazását, hogy a dízláncok átalakításának ügyét a miniszternek felvethesse azzal kérdéssel, hogy a főhatóság egységesen kívánja-e rendezni a kérdést, vagy konkrét javaslatot vár az intézményektől. A felvetésre a miniszter a szóban forgó „kegyszerek” használatát (ahogy gyengécske humorral neveztük őket) 1949. május hó 10-i hatállyal minden egyetemen megtiltotta, és elrendelte a jelvények leadását a Magyar Nemzeti Múzeumba. A rektor kérte, hogy mi a díszeket a Déri Múzeumnak adhassuk át. (Ez azonban valami ok miatt nem történt meg. A jelvények 1958-ig, amikor az addig szüneteltetett doktorálások visszaállítása után alkalmazásuk – megfelelő átalakítás után – ismét időserű lett, az egyetemi tanácsterem Toroczky Oszvald tervezte díszes faragású faladájában vészelték át a nehéz időket.) Visszatérve történetünkre: miután a jegyzőkönyvek rendre beszámoltak az egyetemre látogató szovjet szakemberekről, akár név szerint is meg lehetne nevezni azt a szovjet vendéget, aki az apostoli királyt Leninnek nézte, és ezzel tudtán kívül előidézte az egyetemi jelvények használatának ideig-óráig való szüneteltetését a magyar felsőoktatásban.

Mivel nem az egyetem történetének összeállítását tekintjük feladatunknak, nem adunk számot minden tanév eseményeiről (vagy a tanév minden eseményéről), így aztán csak annyit jegyzünk meg, hogy a következő, tehát az 1949/50. tanévben folytatódott az egyetemen az erős balratolódás. Az Egyetemi Tanács tette a dolgát, és törekedett megfelelni az elvárásoknak, azaz a politikai hatalmat többé-kevésbé kiszolgálta, igyekezve annak szélsőséges megnyilvánulásait, időnként embertelen követeléseit a lehetséges módon és mértékig fékezni. A rektor, Kettesy (Kreiker) Aladár, a nemzetközi hírű szemészprofesszor, aki jól tudta, hogy a szembefordulásnál az egyetem számára hasznosabb a politikai hatalommal való valamelyes együttműködés.

A nehéz idők persze derűs történeteket is teremtek. A következő két történetet Öreg Barátom mesélte el:

Az első eset valamikor a fordulat éve után történt, amikor már az MDP befolyása igen erős volt. Híre ment, hogy Rákosi Mátyás, „*a magyar nép nagy vezére*” fog beszédet mondani, amit a rádió is közvetít. A pártbizottság közös rádióhallgatást tervezett az aulában. Abban az időben – és még sok éven át – nem voltak nagy teljesítményű erősítő berendezések az egyetemen, ezért aztán a hangforrás egy öreg világvevő rádió volt, amit az aula asztalán helyeztek el, a legnagyobb hangerőre állítva. A kivezényelt hallgatóság megtöltötte a termet. Néhány percig nem is volt semmi baj, de az öreg masina egyre jobban begerjedt: a hangja elébb csak rekedtessé vált, de aztán teljesen érthetetlen lett a szónok beszéde, a végén pedig kutyaugatásszerű hangfoszlányok törtek elő a készülékből. A toborzott tömeg némán hallgatott, az emberek moccanni sem mertek, és még egymás tekintetét is kerülték. Még azok is drámát éreztek a levegőben, akik a lelkük mélyén örültek a faskónak.

Az ugatásszerű hang pedig tovább uralta a termet, és mindenki úgy tett, mintha minden a legnagyobb rendjén menne.

Ekkor valaki már nem bírta idegekkel, felállt, kikapcsolta a rádiót és így szólt:

„*Elvtársak, ha tovább hallgatnánk a közvetítést, az már Rákosi elvtárs megcsúfolása lenne. Most fejezzük be és a beszédet mindenki olvassa majd el a holnapi Szabad Népből* (a Magyar Kommunista Párt központi lapja).”

A tömeg hangtalanul távozott. Így ért véget Rákosi Mátyás egyetemi szereplése.

A tanácsüléseken gyakori téma volt a hallgatók világnézeti nevelése, és ezzel összefüggésben a vezető oktatók nevelő jellegű látogatása a kollégiumokban, akkori szóval elbeszélgetések a hallgatókkal politikai-ideológiai problémáikról. A párt és az ifjúsági szervezet erősen noszogatták a professzorokat, hogy minél nagyobb számban látogassanak el a kollégiumokba. Az egyik ilyen alkalommal megszólalt Varga Ottó professzor,⁷ a lassúbeszédű akadémikus, a TTK első dékánja:

„*Én, ... kérem szépen ... szívesen elmegyek, ... de mit csináljak ... ott? Talán nézzek be az ágyak alá, ... hogy nem bujt-e oda ... egy nagy kutya?*”

Kettesy professzor évtizedekig jellegzetes alakja volt a klinikai telepnek, és gyakran feltűnt zörgős biciklijét tekerve, zöldes-barna körgallérban, vadászkalapban. Idős korában is a klinikán lakott, és sokan keresték fel bizalommal, köztük olyanok is, akiket évtizedekkel azelőtt gyógyított, és most gyermeküket vagy unokájukat hozták hozzá. 70. születésnapjára új kerékpárral lepték meg tanítványai. Kitűnő életkedvét nemcsak kerékpározása bizonyította, hanem az is, hogy már tiszteletre méltó korában ismét megházasodott, és fiatal menyecskét hozott a házhoz. Bizony némi megbotránkozást keltett a konzervatív fejekben, amikor az ifjú házaspár a villamoson – tisztesség ne essék szólnán – viháncolt. Egyik öreg barátja mesélte, hogy a 80. évéhez közeledő nagy szemész büszkén mondta el, hogy bizony az új asszonynak sikerült őt ismét férfivá tenni.

A '40-es évek végén már megtörténtek az első hathatós intézkedések a körünkben élő *ellenség* ellen, és ezek megadták a jövőre nézve a mihez tartás zsinórmértékét. Az első ilyen eset még nem nagy jelentőségű, és csak egyetlen személyt érintett: a nyugdíjkorhatárt elért és így akár emberségesen is eltávolítható dr. Kiss Zsigmond tanácsjegyző⁸ elleni akcióról van szó. Nem tudok róla sokat, nem is ismertem. Több évtizedet töltött tanácsjegyzőként az egyetemen, az évente cserélődő rektorok mellett ő jelentette a vezetésben a folyamatosságot és a rektor számára a leghathatósabb segítséget. Az Egyetemi Tanács feltétlen bizalmát élvezte. Ezeknek az évtizedeknek a dokumentumai, jegyzőkönyvei, irattári anyagai között elvéve találni olyat, amely ne viselné kézjegyét.

⁷ Varga Ottó (Szepetnek, 1909–Budapest, 1969) a prágai egyetem tanársegéde, majd a kolozsvári egyetem intézeti tanára. 1942-től a debreceni Tisza István Tudományegyetem matematikai szakelőadója, 1947-től kinevezett matematikaprofesszora. 1959-től Budapesten az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem matematikai tanszékének vezetője, 1967-ben a Magyar Tudományos Akadémia Matematikai Kutató Intézetében a differenciálgeometriai csoport vezetője lett.

⁸ Kiss Zsigmond (Biharszentjános, 1895–Debrecen, 1953) Kolozsvárott, majd Debrecenben tanult jogot. 1922-től egyetemi tisztviselő, 1928-tól 1948-as eltávolításáig egyetemi tanácsjegyző.

Az előbbi magatartás és az a tény, hogy Nemzetvédelmi Kereszttel tüntették ki, elég ok volt arra, hogy a baloldal néhány kisember felhasználásával kipróbálja rajta az erejét. (Az említett kitüntetés a Horthy-rendszer tevőleges támogatásáért adták, az egyetemen több embernek is volt hasonló elismerése, de őket ezért nem támadták.) Nem is érdemes több szót vesztegetni az esetre, korfestő stílusa miatt azonban a következő oldalon az olvasó kaphat némi ízelítőt ezekről az időkről a Kiss Zsigmond eltávolítását kezdeményező MDP aktíva jegyzőkönyvéből és az egykori tanácsjegyző búcsúzó leveléből. (1. melléklet.) Figyelmet érdemel a két irat hangvételének kontrasztja és az, hogy az aktíva résztvevői nagymértékben dicsérik, szinte felmagasztalják egymást. Ez különösen abban kelt derűtséget, aki ismerte ezeket az embereket.⁹

Az előbbi eset jelentéktelen epizód volt ahhoz képest, amely valamivel később a Köztársaság elleni bűncselekmény néven vált ismeretessé. Koholt per volt, provokációval indult, és ígéretes élet pályákat tört derékba, négy fiatal oktatót, történészeket és irodalmárokat vetett több évre börtönbe. Kárvallott szereplői négy évtizedig hallgatásra kényszerültek, és pályájuk vége felé közeledve valószínűleg nem óhajtották a múlt eseményeit felidézni. Ezért erről a perről nem sokat tudunk. Az egykori tehetséges fiatalok: dr. Borossi József, dr. Bodolai Géza, dr. Módy György és dr. Papp László csak hosszú évtizedek után találtak vissza eredeti hivatásukhoz.¹⁰

⁹ Bajkó Máttyás (Ditró, 1925–Debrecen, 2009) az 1940-es évek végén történelem-magyar szakos hallgató. A Neveléstudományi Tanszéken 1950-től demonstrátor, 1952-től gyakornok, később évtizedekig docens.

Bolváry Mihály (Mohora, 1888–Debrecen, 1954) évtizedeken át a Bölcsészettudományi Kar altisztje, az 50-es években klinikai tisztviselő.

Bozsányi Albert (Tetétlen, 1896–Debrecen, 1954) egyetemi kapus.

Kövesi Ervin (Debrecen, 1925–?) orvostanhallgató, pártfunkcionárius. Mint medikust kinevezték 1949-ben gazdasági igazgatóhelyettesnek. Az orvosi kar leválása után a DOTE gazdasági igazgatója lett. Farkas Lajos (Erdőgyarak, 1900–Debrecen, 1970) a Rektori Hivatalban egyetemi altiszt, főkapus.

Lemhényi (Lechner) Jenő (Debrecen, 1915–?) debreceni ócskavas-kereskedő, aki 1945-ben 30 évesen beiratkozott az egyetemre, 1948-ban Juhász Gézánál doktorált. A Debreceni Egyetemi Kör egyik vezetője, majd a Tanulmányi Osztály élére került.

Szabó Károly (Derecske, 1901–?) a Sebészeti Klinikán szolga, majd altiszt.

Szaplonczay Lajos (Debrecen, 1895–Debrecen, 1964) az egyetemi Gépház műszaki altisztje. Egy ideig a Rektori Hivatalban is dolgozott.

Veress Géza (Debrecen, 1926–) történelem-magyar szakos hallgató, 1950/51-ben a Történelmi Intézet demonstrátora, majd tanársegéde. Nem sokkal később horthysta katonatiszti múltja miatt elbocsátották. Ezután gimnáziumi tanár, illetve a 60-as évektől a Történelmi Intézet külső előadója.

¹⁰ Az első két név helyesen: Borossy András és Bodolay Géza. Borossy András (Debrecen, 1922–Budapest, 2011) a Történelmi Intézet tanársegéde, 1956-os szabadulása után a Pest megyei Levéltárban dolgozott levéltárosként.

Bodolay Géza (Pápa, 1923–Budapest, 2002) a Magyar Irodalomtörténeti Intézet adjunktusa. Kiszabadulása után gimnáziumi tanár, majd a Petőfi Irodalmi Múzeum főmunkatársa. Nyugdíjazása előtt ismét a KLTE (I. Sz.) Magyar Irodalomtörténeti Tanszékén dolgozott, docensként.

Módy György (Debrecen, 1926–Debrecen, 2013) a Történelmi Intézet tanársegéde, szabadulása után régészként a Déri Múzeumban dolgozott.

Papp László (Hosszúpályi, 1926–Budapest, 1996) a Magyar Nyelvészeti Tanszék tanársegéde, szabadulása után Budapesten a Nyelvtudományi Intézetben tudományos munkatárs.

Jegyzőkönyv.

Felvétetett a Magyar Dolgozók Pártja Egyetemi Szervezete aktivaülésétől 1948. szeptember 2-án a Központi Egyetem 17.sz. termében. Tárgy: dr. Kiss Zsigmond egyetemi tanácsjegyző nem megfelelő, demokrácia-, munkás- és népellenes magatartása. Jelen vannak: Kövesi Ervin, az MDP. Egyetemi Szervezete titkára, Bajko Máttyás és Farkas Lajos, az MDP. Debrecen-i szervezete városi végrehajtóbizottsági tagok, Szaploncai Lajos gépész párt és szakszervezeti bizalmi, Bolvári Mihály, Bozsányi Albert és Szabó Károly pártbizalmik, dr. Lemhényi Jenő az egyetemi hallgatók pártcsoportjának titkára és Veress Géza az egyetemi hallgatók pártcsoportjának kádere. Jegyzőkönyvvezető: dr. Lemhényi Jenő.

Az aktiva megállapítja a következőket:

1./ dr. Kiss Zsigmond egyetemi tanácsjegyző mind a múltban, mind a jelenben reakciós magatartást tanúsított. Pld. egyike volt annak az első embernek, aki a Nemzetvédelmi Keresztet megkapta. Jelenleg nem tagja semmiféle pártnak, szakszervezetnek, vagy egyéb demokratikus társadalmi egyesületnek. a felszabadulás után belépett ugyan a Kisgazda Pártba, de miután az a hozzáfűzött jobboldali reményeket nem váltotta be, kilépett. Semmiféle, még az egyetem keretein belül rendezett demokratikus megmozdulásokon, ünnepségeken részt ne vett, azokkal tüntetőleg távoltartotta magát, sőt igyekszik hivatalához becsontottakat is akár rábeszéléssel, akár fenyegetésekkel is hasonló magatartásra bírni. Aki ilyenekre nem hajlandó, annak előmenetelet lehetetlenné teszi, vagy azonnal elhelyezteti. Pld. Szabó Károly elvtársat, aki a Rektori Hivatalban, mint altiszt teljesített szolgálatot, elhelyeztette azért, mert az az Egyetemi Központi Üzemi Bizottságba /KÜB/ felszólítására véleményét mondogott két és ő általa támogatott kinevezendő tisztviselőről, kik reakciós magatartásúak. Kiss Zsigmondnak miniszteriumi összeköttetése folytán sikerült a KÜB. ellen javaslata ellenére is a kettő közül az egyiket kinevezetni. Demokratikus, vagy pláne kommunista egyénekkel kapcsolatban ha támogatásról van szó, már jóval nehezkesebben intézkedik.

Farkas Lajos volt központi egyetemi főkapus elvtárs, ki közismerten az egész egyetem legkülönb dolgozója volt úgy szakmailag, mint szorgalmilag, mint demokratikus megbízhatósági szempontból - munkatöbblet pótdíjából nem részesült s amikor Farkas elvtárs érdeklődött eziránt, a tanácsjegyzőnél, azt a választ kapta, hogy a rektor nem javasolta, viszont dr. Fornet Béla múlt évi rektor ezt felháborodva utasította vissza. Ugyanakkor olyan egyének kaptak meg a munkatöbblet pótdíjat, akik sem munkájukkal s még kevésbé demokratikus magatartásukkal nem lettek volna jogosultak erre, viszont közismerten reakciósak voltak és Kiss Zsigmond bizalmas emberei, mely közül néhány dologi kapcsolatban is állt vele.

dr. Kiss Zsigmond állandó kapcsolatban és jó együttműködésben volt az egyetem reakciós vezetőivel és szokkal közösen igyekeztek elgáncsolni a demokratikus erőket. Bozsányi Albert elvtárs, aki állítólag kapus helyettesi minőségben rendszeresen teljesített kapusi szolgálatot, Kreczi Zsigmond kapusnak 1947. júniusban bekövetkezett halála után kérte, hogy nevezze ki kapusnak. A rektor /dr.Bozóki Ferenc / megígérte, hogy a másnapi tanácsülésén ezt javasolni fogja, ellenben a tanácsjegyző kérelmét áttette dr. Tóth Lajos GH. igazgatóhoz, aki viszont fegyelmit akart indíttatni Bozsányi elvtárs ellen, mert szerinte a hivatali utat megkerülte. dr. Tóth Lajos különben már a népügyszés vizsgálati fogságában van, mivel az egyetemnek több, mint egymillió forint okozott gazdasági szabotálásaival. Kiss Zsigmond általában más ügyekben is a legjobb együttműködésben volt a sikkasztó volt GH. igazgatóval.

Közismerten antidemokratikus és antikommunista ténykedésével állandóan üldözte az egyetemi dolgozókat, akik nem voltak hajlandók őt kiszolgálni, vagy nem feleltek meg Kiss Zsigmond reakciós, munkásellenes gondol-

295/1948-1

RECTOR MAGNIFICUS !
TEKINTETES EGYETEMI TANÁCS !

Amikor 1914-ben a debreceni Tudományegyetem kapui megnyitáltak, a kolozsvári egyetemről ide helyezett hivatali funkcionárius elődeim: az akkori tanácsjegyző és a quaestor azzal a megbízatással jöttek Debrecenbe; hogy mindenben a budapesti, illetve a kolozsvári Tudományegyetemen jól bevált szabályokat és előírásokat hozzák magukkal és alkalmazzák itt. Az alapként elfogadott szabályzat 72.§-ában foglaltak szerint a tanácsjegyzőt a Tanács tárgyalásainál votum informativum illette. Minthogy 1922 óta állok a debreceni egyetem szolgálatában s 1927 óta töltöttem be mai napig a tanácsjegyzői tisztet, - máltóztatassék ez egyszer, valóban utóljára az említett votum informativumtól eltérve megengedni nekem, hogy informálás helyett személyi ügyemet terjeszthessem elő.

És amikor ezt teszem, - kifejezetten a hála és a köszönet szavai csenődülnek ki lelkemből aziránt az Alma Mater iránt, mely engem 1915-ben, mint egyszerű szegény hallgatót kebelébe fogadott és mai napig, csaknek 35 esztendőn át kegyeret adott nekem.

Hála és köszönet illesse elsősorban az 1915/16. tanévi Rector Magnificust, aki egy szegény diák kezét megfogta s az akkori viszonyok között fényes és kiváló ellátást biztosított számomra. Isten vezérlő kezét láttam ebben, nemkülönben abban is, hogy az 1921/22. tanévi Rector Magnificus egy egész sereg fiatal pályázó közül mellettem foglalt állást az egyetemi Tanáccsal karöltve akkor, amikor egyetemi fogalmazóvá neveztettem ki. 1922 óta sok gondterhes év szállott el az egyetem felett. Végigzudult rajtunk a második világháború is, amelynek végén az egyetemtől kapott talentumok

./.

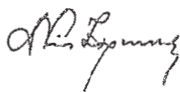
mindegyikével beszámoltam, jogos büszkeséggel mondhatom, hogy egyedül lévén saját testemmel védtem érdekeit. Pedig bombazáporos sötét éjszakán, kegyetlen hideg és zord éjjelen - felhatalmazásra - még doctoravatást is végeztem! Most utólag végtelenül boldognak érzem magamat, hogy 26 éves egyetemi, egy helyben teljesített szolgálatom alatt jóban és rosszban forrhattam egybe az egyetem minden ügyével. Illesse hála és köszönet tanácsimat, első renden a jog- és államtudományi kar professorait, akik megmutatták nekem az igazi utat a jog és erkölcs meggyéjén. De a többi tudománykarok Rectoraitól is csak jó és igaz ügy szolgálatát tanultam járni és követni, pedig én is csak gyarló, emberi sorban éltem. Egyszerű, falusi tanítói családból kerültem a tudományban és a tudománynak élő Universitas előkelő családjába. Talán őseimtől hoztam ide azt a puritán jellemet, melyet anyai ágon Oláh Miklós esztergomi érsek atyai ágon pedig az egyszerű kisbirtokosok képviseltek, de akik közül volt bátorsága egynek, most lesz majd száz éve: 1849 október 6-án golyó által meghalni. Az anyai ág családtagjai előkelő űsök híkeit egyengetve református lelkészek lettek, - atyai ágon pedig a magyar paraszti nép tanítóivá váltak. Ez a puritán jellem én bennem Debrecenben, itt az egyetemen formálódott becsületességgé és lelkiismeretességgé. Becsülettel és lelkiismereti tisztasággal óhajtottam szolgálni az Alma Matert s ha hibáztam, ezt csak annak tulajdonítom, hogy én is ember vagyok.

Hálás köszönet illesse a jelenlegi egyetemi Tanácsot, melynek jóindulatát tapasztalhattam, - végül illesse a jelenlegi Rector Magnificust, aki végtelen szeretettel és megértéssel védett engem ügyeimben. Most, amikor felhívásra távozom a Tudományegyetem kötelékéből, hogy nyugalomba vonuljak, - ismételten a hála és köszönet hangjai csen-

dülnek ajkamra:

Vivat, ovescat, floreat Alma Mater !

Tisztviselőtársaimtól, főként a rectori hivatal
oly kiváló tisztviselőitől és altisztjeitől könnyes
szemmel bucsuzva, vagyok Rector Magnificus és a Tekin-
tetes Egyetemi Tanácsnak mindig hű szolgája,
Debrecen, 1948. szeptember hó 30.

A következő szakaszban leírtak az egyetemmel akár csak laza kapcsolatban is álló szakemberek előtt is ismertek. A rövid összefoglalást csak azért vetem papírra, hogy ilyen fontos kérdés ne maradjon ki az anyagból.

1949 szeptemberére a négy tudománykar közül a Jog- és Államtudományi Kar a vonatkozó intézkedés szerint szünetelteti működését, 1950 szeptemberében a Ref. Hittudományi Kart leválasztották, 1951 első hónapjaiban pedig az orvostudományi fakultás kap önálló egyetemi rangot. Így aztán az addigi négykarú egyetemből három fakultás rövid idő alatt kivált, és létrejött a Természettudományi Kar, amelynek megalakítását már az egyetem 1914. évi első szervezeti szabályzata is előírta. A '20-as évek derekától már több természettudományi tanszék működik az egyetemen a bölcsészkar keretében: matematika, ásvány- és földtan, földrajz, meteorológia, állattan, növénytan, továbbá az orvosi fakultáson: orvosi fizika és orvosi vegytan. 1949 nyarán néhány hétig, még a megszűnő karok kiválása előtt, de már a TTK létrejötte után a valamikor tervezett öt tudománykarral működött az egyetem, és azt a fogas kérdést kellett megoldania a tekintetes tanácsnak, hogy az aulában a tanács asztalánál a tradíció által szentesített ülésrendet hogyan alakítsák át az 1949. évi tanévzáró *közgyűlésre*? A tanévben a természettudományos tanszékei távozásán túl is szegényedett a Bölcsészettudományi Kar: központi intézkedéssel megszüntették valamennyi nyugati idegennyelvi szakot is, tehát a német, a francia, az angol és a klasszika-filológiai tanszékeket, kárpótlásul létrehozva a gigantikus orosz szakot. Az addigi nyelvszakos hallgatók egy részének lehetővé tették tanulmányaik Budapesten való folytatását, a többséget azonban a nem régen létrehozott és hallgatóhiánnyal küzdő orosz- vagy a magyar nyelv és irodalom szakra irányították át.

1950/51-ben a rektor Juhász Géza magyarirodalom-történész professzor, az egyetem első baloldali rektora. Baloldali magatartásának középiskolai tanári pályája során is volt néhány jele, de az igazi forradalmi magatartást a felszabadulás hozta ki belőle.

Gyors karriert fut be: előbb tankerületi főigazgató, majd magántanár, ny. rendes tanár és nemsokára rektor, s mindez szűk öt esztendő hozadéka. Mint már említettük, tanári időszakának nagy érdeme irodalomszervező munkássága, amibe elsősorban az Ady Társaság létrehozásában és működésének megszervezésében való részvétele tartozik. *A Juhász Géza levelesládájából* című kötetet olvasgatván meggyőződhetünk arról is, hogy munkája során a magyar irodalom jeleseivel, sőt klasszikusaival is szoros kapcsolatba került, és a hozzá intézett levelek hangvétele a Juhász Géza iránti megbecsülésről tanúskodik. Ilyen tisztos előélet után meglepő közéleti hiperaktivitása, amivel mindentűt vihart kavart. Nem mindennapi becsvágy fűti. Egyik visszaemlékezésében arról ír, hogy már akár 1942-ben is megpályázhatta volna a Magyar Intézet professzori állását, és nagyon méltatlankodik azon, hogy (amint írja) *a miniszter* (Teleki Gézáról, T. Pál fiáról van szó, akit néhány hónappal korábban Horthy fegyverszüneti tárgyalások céljából Moszkvába küldött) csak márciusban nevezte ki tankerületi főigazgatóvá, húzva-halasztva az áhított stallumot. Feltehetően a miniszternek egyéb feladatai is adódtak.

Ő az első rektor, akinek későbbi működését – persze csak távolabbról – többé-kevésbé ismertem, és akiről mértékadó véleményeket is hallhattam, hiszen rektor-elődeivel ellentétben haláláig a KLTE-n működött. Olvastam közéleti munkásságának néhány dokumentumát is.

Ebben a tanévben már demokratizálódik az egyetem vezető testülete is, pl. állandó meghívottként rendszeresen jelen van a két tanulmányi osztály vezetője. Ők lassan hivatali feletteseik, a dékánok – akiknek szerepe a tanulmányi osztályok körébe sorolt kérdésekben egyre inkább formális – irányító hatásköréből kiválva hallgatói kérdésekben amolyan kis dékánokként működnek. Ez idő tájt a TTK osztályvezetője egy szélsőséges nézeteiről ismert munkásasszony, politikai mártír lánya,¹¹ a BTK-é pedig ismert diákvezér, a MEFESZ (Magyar Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Szövetsége) volt főtitkára.¹² Jelen van a tanácsuléseken özv. Győri Gáborné személyzeti vezető,¹³ egy tanulatlan, hat elemít végzett asszony, Bartha Lajos,¹⁴ asztalostól lett gazdasági igazgató, akinek már vannak tanácsulési tapasztalatai, hiszen korábban az egyetemi pártszervezetet képviselte a testületben. Róluk később még szólok. Ebben az időben az MDP egyetemi csúcsbizottságának titkáráként Juhász István fiatal orvos van jelen a tanácsuléseken, és ott vannak a kari titkárok is: Öreg Barátom a BTK-ról, a TTK-ról pedig Gergely Arthur,¹⁵ az egykori szabósegédből lett későbbi vegyészprofesszor,

¹¹ Gál Lajosné Holló Etelka (Arad, 1908–?) SZOCDEM párttitkár, 1950–1951 között a TTK tanulmányi osztályvezetője.

¹² Lemhényi Jenő, lásd fentebb!

¹³ Győri Gáborné Varga Erzsébet (Kismarja, 1910–?) 1949-től 1953-ig a Személyzeti Osztály főelőadója.

¹⁴ Bartha Lajos (Debrecen, 1912–?) asztalos, előbb a Hajlított Bútor Gyárban dolgozott, majd 1949-től egyetemi tisztviselő, 1950–1952 között gazdasági igazgató.

¹⁵ Gergely (Gewürz) Arthur (Gergelyi, 1921–Debrecen, 1986) szabósegéd, majd az illegális kommunista mozgalom tagja. 1944-ben deportálták, visszatérve fizika-kémia szakos hallgató. 1949-től a Szeretlen és Analitikai Kémiai Tanszéken dolgozott, 1973-tól haláláig egyetemi tanár. 1951–52-ben a TTK kari titkára, 1952–53-ban a Rektori Hivatalban oktatási osztályvezető.

aki majd számos kitűnő vegyész nevel a magyar felsőoktatásnak. Egyébként ő volt az egyetem egyetlen mozgalmi veteránja, akit ebből kifolyólag bizonyos körökben némi dicsfény is övez. Érdekes, hogy a tanév folyamán létrehozott marxizmus-leninizmus tanszék vezetője még nem tagja a testületnek.

Jó példa a tanulmányi osztályok megnövekedett szerepkörére a BTK osztályvezetőjének szereplése az első tanácsülésen. Nem a rektor, nem is a dékán, hanem ő referálja az orosz tanszék megerősítésére kinevezett Pakrovskij szovjet professzor szolgálati lakásának ügyét, leseperve az asztalról az orvoskari dékán által képviselt kari lakásigényt, ő rendeli el a lakásban elvégzendő műszaki felújításokat, és igényli ki a professzornak azt a zongorát, amelyet eddig az ifjúsági kultúr csoport használt.

Ebben az időben vezetik be – a Néphadsereg tartalékos tisztí igényeinek kielégítése érdekében – a hallgatók katonai kiképzését, az orvoskaron még a nőhallgatókat is bevonják ebbe az oktatásba. A rektor büszkén jelenti be, hogy *„a hallgatóság már a rendelkezés megérkezése előtt nagy lelkesedéssel kérte a katonai kiképzésbe való bevonását, sőt a tanszemélyzet egy része is öhajtotta saját kiképzését”*.

Még egy adalék az akkori időkhöz: 1950. október 30-án az egyetem ifjúsága táviratban kéri Rákosi Mátyástól a marxizmus-leninizmus oktatásának bevezetését. A 600 fős csoportokban induló ideológiai oktatáshoz a minisztérium rendeletére az aulába nagy hangszórókat szerelnek be.

Néhány idézet Juhász Géza rektori megnyilatkozásaiból jelzi a kor és a rektor szellemét (a betűszerinti idézetek a rektor által is hitelesített jegyzőkönyvekből valók):

Az első tanácsülésen: *„A feladat, ami most előttünk áll, gyönyörű: egy összetételében egyre inkább népi egyetemet kell a marxizmus-leninizmus alapján álló tudományokba bevezetni.”*

A december 21-i ülés jegyzőkönyvéből: *„Munkánk üteme kikerülhetlenné tette a tanácsnak Sztálin elvtárs 71. születésnapján való összehívását, de úgy érzem, méltóbban mint munkával nem is ünnepelhetjük a béketábor szakadatlan tevékenységben élő vezérét, a szocializmus építésének irányítóját, az emberiség korszakalkotó lángelméjét [...] Sztálint világszerte munkateljesítményük felfokozásával ünneplik a dolgozók, minőségi kollokviumokkal ünneplik egyetemi hallgatóink is.”*

Egy másik tanácsülés jegyzőkönyvéből: *„Az örvöngve fegyverkező imperialista megszállók a hős Koreában egyik vereséget a másik után szenvedik el. Az öt éves tervét diadalmasan megvalósító országunkban, a Gröszék összeesküvésének leleplezése szintén újból tudatosította népünkben a körülöttünk olálkodó veszedelmet.”* (Grösz személyéhez: az államhatalom megdöntésével vádolt kalocsai püspököt, a magyar katolikus püspöki kar elnökét ez időben ítélik koholt vádak alapján 15 évi börtönre.)

Hát ilyen idöket éltünk az ötvenes évek elején.

Juhász Géza szubjektív, szélsőségekre hajló ember volt, aki csak rajongani vagy gyűlölni tudott, és a világot vagy fehérnek vagy feketének látta, közbülső árnyalatokat nem ismert. Politikai meggyőződését mindig a vezetés legfrissebb nézeteihez igazította. Mindezekről bárki meggyőződhet, aki a Juhász Géza-émlékkönyvben a szerző néhány visszaemlékezését elolvassa.

Mint a Tisza-relikviákról szólva említettük, ő kezdeményezte az általa határtalanul gyűlölt Tisza István szobrának, Kisfaludi Stróbl Zsigmond alkotásának más irányú nemzetgazdasági hasznosítás (beolvasztás) céljából való eladását.

Nyilvános pártnapokon, békegyűléseken és egyéb hasonló alkalmakon rendszerint hozzászólt a kérdéshez, harcos bizonyosságát adva politikai hovatartozásának. Több vizszozóterő hozzászólóása volt, akár odaillettek, akár nem. Egyik kedvence a következő volt: „*A régi, pöffeszkedő, úri rend, élén a vad geszti bolonddal (ti. Tisza Istvánnal) olyan hivalkodó épületet hozott létre az egyetem befogadására, amely tele van lyik-lyukkal: hodályszerű díszudvarral, aulával, lépcsőházakkal meg széles folyosókkal, használható szobák alig vannak benne, az egész épület olyan, mint egy nagy-nagy ementáli sajt.*”

Sokszor hallott másik kedvenc története a következő: Debrecen felszabadulásának első napjaiban felkereste egy szovjet katonatiszt, aki hallott róla, mint debreceni íróról. A tiszt olyan elegáns volt, mint akit skatulyából húztak ki, a német hadsereg piperkőc tisztjei elbűjhettek volna mellette szégyenükben. A szovjet tiszt megkérdezte Juhász Gézáto:!

„– *Az író elvtársához van szerencsém?*” – Amikor aztán ő barátilag megölelte a szovjet harcost, és asztalához invitálta, a tiszt megpillantott a tükrőfényes csizmáján egy porzemecskét, és illetéknént mentegette magát nem teljesen szalonképes megjelenéséért:

„– *Író elvtárs, vojna, vojna*” (hogy ti. ilyen ez a háború).”

Nem sokkal rektori időszaka után, 1952-ben is akadt egy balsikerű vállalkozása, érdemes a megőrokitésre.

Bevezetőül meg kell említeni, hogy ha az ötvenes években valamilyen fórumon az egyetem tudományos munkájáról szó esett, nem maradhatott említés nélkül Juhász Géza Csokonai-kutatása, aminek egy kritikai kiadás lett volna a végső célja. Hősünk fáradozása végül is fiaskóval zárult.

Lehetett hallani arról is, hogy Juhász Géza megpróbálkozott Csokonai sírjának feltárásával is. A dolog majdnem ötven éve történt, el is feledkezem róla, ha a véletlen nem hoz össze azzal a mérnökemberrel, aki a sír megbontását kapta feladatul. A munkához azért kellett műszaki felkészültség és apparátus, mert az egykori Hatvan utcai temetőben lévő emlékmű talapatát is meg kellett bontani és magát a sírjelet, a sokmázsás öntöttvas gúlát is el kellett távolítani. Juhász Géza a városi tanács befolyásos tagjaként erőltette keresztül elképzelését.

Rátaláltam néhány egykori hallgatóra is, akik jelen voltak a feltárásnál. A több helyről származó információ nyomán aztán kikerekedik a történet.

Honnan, honnan nem Juhász Géza azt gondolta, hogy Csokonai rokonsága vagy barátai néhány vers kéziratát is elhelyezték a temetéskor a sírban, méghozzá egy lezárt üvegben, így aztán a szerencsés kutató új költeményekkel is gazdagíthatja Csokonai munkásságát, magának nem kis érdemeket szerezve. Szorgosan folyt a kihantolás, a sírgödör szélén kajánkodó hallgatóság várta a fejleményeket, mélyült a verem, Juhász Géza pedig a földhányásról figyelte a dunsztosüveg felbukkanását – mindhiába. A szemtanúk elmondták, hogy csontokat bőven találtak, koponyából kettőt is, de az üveget a versek-

kel nem lelték. A csontokat valahová elszállítottak vizsgálatra, hogy mi lett a sorsuk, nem tudjuk, akár vissza is kerülhettek.

Hogy nem anekdotáról van szó, azt az egymást nem ismerő emlékezők egybehangzó előadása tanúsítja. Magam is hallottam, amikor egykori hallgatója – a későbbi, fiatalon elhunyt bohém, nagytehetségű irodalmár –, aki jelen volt a feltárásnál egy alkalommal így tréfálkozott: el kellett volna rejtenünk a hantok közé egy üveget egy levélkével, ilyesféle szöveggel: „*Kedves Géza! Ne háborgasd a síri nyugalmaidat. Üdvözl: Miska.*”

Nem hagyott nyugton a kérdés, hogy vajon valóban néhány vers megtalálásának reményében zavarta meg kedves költője nyugalma Juhász Géza? Hihetetlennek tűnt. Amikor aztán kezembe került a *Juhász Géza levelesládája* című kötet, amelyben az összeállítóknak 357 olyan levelet sikerült összegereblyézniük, amelyeket többségükben igen jelentős személyiségek írtak Juhász Gézához, megvilágosodott a titok nyitja. (Talan joggal beszélnek titokról, hiszen ezt az összefüggést azok sem ismerték, akik Juhász Géza avatott ismerőinek számítanak.)

Mindenekelőtt jegyezzük meg, hogy Juhász Géza barátsága Medgyessy Ferencsel közismert volt. Juhász Géza kezdeményezte Medgyessy nevének a felvését a díszudvar egyik emléktáblájára, még hozzá Móricz Zsigmond neve mellé, mert – máig emlékszem indoklására –, ők ketten álltak a kollégiumi osztályteremben a sor végén, mint legapróbbak, hogy aztán az ország legnagyobbjai közé nőjenek. Nem mondom, hogy a tábláért viszonzásképpen, de azért került Juhász Géza síremlékére egy Medgyessy szobrocska, mégpedig annak a Géniusznak egy kisebb változata, amelyikről még szó lesz. Arra is emlékszünk, hogy a szobrász halála után Juhász Géza erővel meg akarta vásároltatni az egyetemmel barátja *Korcsolyázók* című alkotását, de a dolog már az egyetemnek is kezdett terhes lenni, mert egyedül a beruházási osztály félszeg munkatársa bajlódott az üggyel, ám eredmény nélkül.

Nos, a jelképes levelesládába került Medgyessy-levelek (tulajdonképpen válaszok) sok mindenről eligazítanak.

Az első levél (1952. május 2.) mellékleteként a szobrász vázlatfelét küld Juhász Gézának egy oszlopos építményről, ami azzal van összefüggésben, hogy Debrecen meg fogja nagyjait becsülni. Ez még csak sejteti a nagyratörő közös tervet.

Következő levelében (október 10.) Medgyessy ezt írja: „[...] nagyon szeretnék jelen lenni a Csokonai exhumálásánál. Rajzkönyvvel persze. Mit nem adnék érte, ha a koponyáját profilba-szembe lerajzolhatnám. Okvetlen értesíttess, ha biztos idejét tudjátok. Viszek magammal Pantheon részletes tervet is. Magyar pantheonra gondolok. Tégylából. Mellszobrokra is gondolok. Hányra? Ti döntétek el.”

10 nappal későbbi levélből: „A Pantheon terve forr tovább. Már én is körkörös formánál tartok. A Pantheon megépítéséhez felkértem egyik műépítész barátomat, hogy aztán nehogy összedüljön.”

Kissé morbid mondat egy 1953. január 8-i levélből: [amíg a Pantheon elkészül] „addig elteszitek a hamvakat valami asztalfiókba?”

A következő levélből (1953. augusztus 6.) lehet érezni, hogy a dédelgetett terv el-

úszóban van, „*pedig az a Génusz szobor erősen vágyik Csokonai sírjához (persze az új Köztemetőben)*”. Arról persze egyetlen betűt sem lehet olvasni, hogy ha majd a terv szárba szökken, mi lesz a Hatvan utcai temető majd 150 éves síremlékével, a megbolygatandó öntöttvas gúlával?

1953. október 10-én Medgyessy már tud az *ásatás balsikeréről*, és azon búsong, hogy a kulturális közélet egyik prominensének (Mihályfy Ernőnek, a volt kiscgazda lap-szerkesztőnek és kulturális miniszterhelyettesnek) nem tetszik a Pantheon gondolata, elsősorban azért, mert az oda tervezett személyiségek nem Csokonaihoz illő nagyságok. 8–10 személy idekerülésével számoltak, ami a költségeket nagyra duzzasztotta. A szobrász még reméli: hogy ha a Pantheon nem is valósul meg, az oda tervezett Csokonai- emlékre, a Génusz-szoborra azért szükség lesz.

Egyre kedvezőtlenebbé válik a helyzet, és Juhász Géza is retirál, mert 1954. január 6-án már ezt válaszolja neki Medgyessy: „*Nagy tragédia, hogy bementad az ultimót. Darvas Józseffel is beszéltem Csokonai-ügyben.*” Biztatja Juhász Gézát: „[...] *csak rajta, nyomjuk a gombot! Ha Te csak messziről nézed, kit rángatok elő, ha szükség lenne rád? Jön-e egy másik Medici?*”

Ezzel a hízegő hasonlattal aztán le is csengett a felhízlalt Pantheon-ábránd, pedig oda a szerzőtárs sógornak (Gulyás Pálról van szó, akivel együtt adták ki *Testvérgályán* c. közös kötetüket) is biztosan kijárt volna egy nyughely, és ha már ő odakerül, a gondolat nemzöatyja ne sikerített volna magának egy helyet a debreceni örökkévalóságban?

Hát valószínűleg ilyen képzelgések miatt kellett Csokonai síri nyugalmát megzavarni és csontjait szerteszőrni.

Az ember meghökken azon, hogy aki ennyire elvesztette a mértéket, másfél évvel korábban hogyan tudott egyetemet irányítani? A válasz tulajdonképpen megvan: látuk, hogy ez az irányítás milyen volt.

*

Már utaltunk rá, hogy a fordulat éve után létrejöttek a dékáni hivatalok keretében a tanulmányi osztályok. Az egyetem alapításától 1949-ig a tanulmányi ügyek nyilván tartását a *Quaestura* látta el központilag, ugyanazon *quaestor*, az 1915-ben kinevezett Kölönte Géza¹⁶ irányításával. 1948-ban történt nyugdíjazásáig bő három évtizedig töltötte be ezt a hivatalnoki karban magas tisztséget, a felügyelete alá tartozott a gazdasági hivatal, és ő igazgatta a kollégiumokat is, tanúja, részese és irányítója volt az egyetem életének. A máról-holnapra megszüntetett központi hivatal feladatát a tanulmányi osztályok vették át, de ezekben már káderes-szociális részlegeket is létrehoztak, amelyek fontosságukban és hatáskörükben erősen meghaladták a nyilvántartókat. A tanulmányi osztályoknak mindenekeelőtt az volt a feladatuk, hogy minden eszközzel az új összeté-

¹⁶ Kölönte Géza (Gyergyótekerőpatak, 1885–Debrecen, 1957) 1914 őszétől 1948-as nyugdíjazásáig, illetve még egy évig, 1949 májusáig az egyetem *quaestora* (tanulmányi vezetője).

telű és szemléletű hallgatóság kiválasztását, felvételét és nevelését szolgálják, és nem utolsó sorban, hogy a hallgatók politikai magatartását is befolyásuk alatt tartsák. Az új osztályok létrehozásának legfőbb indoka a rendszerhez hű szocialista értelmiség kinevelésének elősegítése volt, akár adminisztratív eszközök igénybevételével is. Egyértelműen politikai jellegüket jól mutatja első vezetőik kiválasztása.

A TTK tanulmányi osztályának élére először komoly szakembert, az egyetem későbbi címzetes docensét nevezték ki,¹⁷ de ő inkább egy középiskola-igazgatói helyre távozott néhány hónap múlva. A második vezető egyetemszerte ismert ember, a karbantartó műhely vezetője lett, tar kopaszága miatt így nevezték: Kopasz-Kiss.¹⁸ Rövidesen az ő ideje is kitel.

Egy rendkívül erőszakos munkásasszony¹⁹ követte, akinek mártír apjáról utcát is elneveztek Debrecenben. (Az apa Holló János volt. Értékelése a szociáldemokrácia éppen időszerű értékelésétől függött, mert az erre nézve kedvezőtlen időkben az egykori szoc. dem. párttitkár emlékét igyekeztek besározni, azt állítván róla, hogy bebörtönzése nem annyira munkásmozgalmi tevékenységével, sokkal inkább a pártkassza eltűnésével volt összefüggésben. A majdnem vak öregre magam is jól emlékszem: a Mester-Bethlen utca kereszteződésében lévő kis bodegájában gyakran vettem tőle cukorkát, sóspercet, meg ún. medvecukrot, csak akkor még nem tudtam, hogy milyen híres lesz néhány év múlva.)

A BTK tanulmányi osztályának első vezetője egy Avaszán nevű klinikai villanyszerelő volt,²⁰ akinek hivatali ars poeticája szállóigévé vált. Tanulmányi előadója a hivatali életben nagy gyakorlattal bíró dr. Varga László volt,²¹ aki ennek előtte az éppen felszámolt Tanárképző Intézetnek volt a munkatársa, egyébként egyetemi magántanár, az újkori latinság már akkor elismert szakembere és mellesleg kormányzógyűrés *doctor philosophiae*.

¹⁷ Dobó Árpád (Glogovac, 1907–Debrecen, 1988) történelem-latin szakos tanár, az egyetemi Tanárképző Intézet latintanára. Ennek megszűnte után a TTK Tanulmányi Osztályán dolgozott, 1951-től 1969-es nyugdíjazásáig a Magasépítési (később Péchy Mihály) Technikum tanára, 1961-től igazgatója.

¹⁸ Kiss István (Debrecen, 1924–?) református tanító, 1951–52-ben a TTK Tanulmányi Osztályának vezetője. 1953-tól a KLTE, 1959-től az Agrártudományi Főiskola Marxizmus-Leninizmus Tanszékén oktató. – Vince László valószínűleg összekeveri Kiss István klinikai szolgával (utóbbi adatait ld. alább).

¹⁹ A már említett Gál Lajosné Holló Etelka.

²⁰ Avaszán János (Szatmárudivari, 1901–Debrecen, 1969) az Egyetemi Gépházban asztalossegéd, 1949–1950 fordulóján pár hónapig a BTK Tanulmányi Osztály vezetője.

²¹ Varga László (Jászberény, 1907–Debrecen, 1968) a Tanárképző Intézet görög-latin tanára. Ennek megszűnte után a BTK Tanulmányi Osztályán dolgozott, 1950-től az Egyetemi Könyvtár tudományos munkatársa, 1955-től osztályvezető. Emellett félállásban előbb az Ókortörténeti, majd a Klasszika-Filológiai Tanszéken docens.

Nos, beosztottját eképpen biztatta hivatali előjárója: „*Tanár úr csak nyugodtan admirálgasson (adminisztrálgasson helyett), én meg majd megadom az ideológiai alátámasztást.*” Utódja az osztály vezetésében egy szélsőséges politikai magatartású, egyébként fiatalember, aki ifjúsági vezetőként könyörtelen harcosságával már bizonyította alkalmasságát az ilyen feladatokra.²² (A rossznyelvek szerint többen látták, amint a felszabadulás előtti egy-két évben róka farkas egyensapkában sietett a műegyetem Turul bajtársi egyesületének rendezvényeire. Nem állítjuk, mert nem láttuk.) Ugyancsak a BTK-n a későbbi káderes egy klinikai bonctermi napszámos lett,²³ és a TTK-n is egy hasonló szintű asszony látta el ezt a hallgatók sorsát annyira befolyásoló munkakört. Szerencse volt, hogy ezen munkatársak egyike-másika nem sok vizet zavart, és a tisztességebbje – nem találván helyét az egyetem neki idegen közegében – a hallgatóság problémáival való foglalkozás, elbeszélgetések ürügyén gyakran távol volt. A bölcsész-kari káderes gyakran megtisztelt bizalmával is, nekem mondván el pártügyekben írandó jelentéseinek szerény mondanivalóját, formába öntés céljából.

A központi hivatali apparátusban a kemény vonalat leginkább özv. Győri Gáborné személyzeti osztályvezető jelentette. Hat elemijével ő sem lelte helyét az egyetemen, ezért aztán emberi kapcsolatok híján osztályos társaival igyekeztek egymásban segítséget találni ebben az idegen világban: az előbb említett TTK-s asszonysággal, az egy emberből álló ellenőrzési osztály vezetőjével (aki korábban egy cipőboltban volt eladó), meg az adminisztratív és fizikai dolgozói pártszervezet már említett rosszlemlékű titkárával (egykor fűszeres segéd) alkottak szövetséget. Továbbképzése érdekében járt a szegény személyzetis a hallgatók óráira, marxizmus-leninizmus előadásokra, még irodalmi és történelmi szemináriumokra is, de ezek sem sokat segítettek rajta. Az oktatószeméllyel valamiféle kapcsolata csak nagyon szűk körrel és a mozgalmi munka területén volt, a hivatalnoki réteg pedig, bár tartott tőle, a lelke mélyén lenézte, ő pedig beosztása és hatalmi helyzete magasságából ugyanezt tette a kisebb beosztású adminisztrátor-szaktanácsos réteggel, különösen azokkal, akik nem tartoztak a mozgalomba. Tulajdonképpen a felszabadulás utáni idők hozták ezt a szerencsétlen asszonyt – sok társához hasonlóan és persze nem akarata ellenére – ebbe a végül is nehéz helyzetbe. Magatartásának jellemzésére két epizód jut eszembe:

Egy tanácsülés végén, a *Különfélék* között az Egyetemi Könyvtár igazgatója bejelentette, hogy néhány nap múlva az ismert történész, Esze Tamás tart náluk előadást, amire a testület tagjait meghívja. A személyzetis képtelen volt arra, hogy korlátait felismerje, s vélt műveltségét fitogtatni óhajtván megkérdezte: „*Az az elvtárs fog előadást tartani, akiről tanultuk, hogy olyan sokat tett a magyar szabadságért?*”

Nehezen palástolt derűltséggel igazították el a kérdezőt, hogy más személyről van szó.

A másik történetet Öreg Barátomtól hallottam. 1948/49-ben történt, hogy egyszer csak hívták a személyzeti osztályra, ami mindig izgalommal járt. Itt aztán a személy-

²² A már említett Lemhényi Jenő.

²³ A másik Kiss Istvánnal összekevert Kiss István (Karcag, 1900–Debrecen, 1967) a Kórbonctani Intézetben klinikai szolgálta.

zeti vezető néhány mozgalmi ember társaságában céltalannak tűnő, ám gunyoros beszélgetést kezdett vele, amit nagyon zavart egy terítővel letakart tárgy az előttük lévő asztalon. A diskurzus során közelebről meg nem nevezett „barátja” hogylétét tudakolták kollégámtól, sűrűn mutogatva a letakart tárgyra. Amikor aztán látták, hogy nem tudja mire vélni a faggatózást, fellebbentették a kendőt, ami egy Horthy-szobrot rejtett. Kiderült, hogy a szobrot a tanácsjegyzői lakás közelében találták meg valami használaton kívüli kürtőben, és elrejtésével kollégámat gyanúsították, mert egyszer megtekintette a lakást, de aztán nem vette igénybe. Hónapok teltek el, amíg a gyanú terhétől megszabadult, amihez az akkori rektor, a jólelkű német filológus és nagy humanista Pukánszky Béla segítségére is szükség volt. Csak évek múlva derült ki, hogy a szobrot a Tisza-családdal foglalkozó részben bőven emlegetett főpedellus, Bihary bácsi rejtette el – jobb időkre –, sok más kidobásra váró és az idő tájt a régi világra jellemző kacatnak tekintett holmival együtt. Az említett Horthy-szoborral még kétszer „találkoztam”, a doktoravatási kellékek korszerűsítéséről szólva (1957) még majd beszélek róla.²⁴

A személyzetis asszonyág pályafutása azután rövidesen véget is ért, 1953 után ezeknek az embereknek a helyzete – még hozzá vezető beosztásban – tarthatatlan lett az egyetemen. A személyzeti osztály vezetésével ezután rendszerint oktatókat bíztak meg, akik természetesen hű kiszolgálói voltak az akkori idők elvárásainak, de legalább többé-kevésbé átlátták az egyetem feladatát. Legfőbb érdemük, hogy képzettségük visszatartotta őket a korábban nem egy esetben tapasztalt faragatlanul szélsőséges politikai megnyilvánulásoktól. Meg kell azonban azt is mondani, hogy erre a posztra csekély kivétellel inkább csak olyan oktatókat, helyesebben kádereket lehetett megnyerni, akik tudományos pályára jórészt alkalmatlanok voltak. A régi káderes asszony pedig a neki megfelelő helyre került: csapos lett egy külvárosi italboltban. Néhányan, akik egykor sokat szenvedtek tőle, vele készítették nagyfröccsüket, és élvezték a megváltozott időket.

Ebbe a szélsőséges körbe tartozott Pozsonyi György,²⁵ a Marxizmus-Leninizmus Tanszék első vezetője, aki adjunktusként kapta ezt a magas megbízást. Apró, vézna emberke volt, némi járáshibával és alig hallható hanggal, amivel figyelmet tudott kelteni. Ideológiai-politikai kérdésekben ítélete iránymutató volt – akkoriban. Fizikai elesettsége személyiségén is nyomot hagyott. Az oktatói pártszervezet fegyelmi bizottságának tagjaként – társai Kardos Pál és a már említett Gergely Arthur voltak – sok ember életét megkeserítette. Rövidesen – talán ő is 1953-ban – elkerült az egyetemről, de a felsőoktatásból is eltűnt. Valamikor az '50-es évek végén híre ment, hogy talán önkézzel vetett véget életének. Többen azt is tudni vélték, hogy a könyörtelen baloldali ember nagyító-kés családból származott volna. Többször próbáltam képzettségéről, utóéletéről tájékozódni, de azt teljes homály fedte, még munkatársai sem ismerték. Rejtélyes figura volt.

A fordulat éve után néhány esztendővel a tanulmányi osztályokon is változott a helyzet: a BTK régi osztályvezetője, akit a villanszerelő műhelyből emeltek az új idők

²⁴ Sajnos a visszaemlékező nem tért vissza erre a témára a későbbiekben.

²⁵ Pozsonyi György (Szentendre, 1924–?) bórdíszműves-segéd, pártoktató, 1951–1953 között a Marxizmus-Leninizmus Tanszék tanszékvezető adjunktusa.

ebbe a funkcióba, 1951-ben már másutt dolgozott, a TTK-n az apja vitatott mártírságából élő nagyszonyt pedig csúnya, személyeskedésektől hemzseggő kölcsönös vádakodások után az előbb említett Gergely Arthur távolíttatta el állásából. Még az egyetem egyetlen veteránja is túl balosnak találta az osztályvezetőt. Az osztályok élére egyetemet vagy főiskolát végzett munkatársak kerültek, természetesen a rendszer elkötelezett hívei, akiknek időnként a kemény módszerek alkalmazásával vagy eltűrésével kapcsolatban sem voltak aggályaik.

A fordulat évétől néhány esztendeig a gazdasági vezetés élén is munkáskáderek álltak. Odakerülésemkor a gazdasági igazgató Bartha Lajos volt, egy tisztas asztalos, aki korábban az egyetemi pártszervezet titkáráként irányította a mozgalmi életet. Néhány évi működése nem hagyott különösképpen rossz emlékeket, persze a gazdasági irányítási munkája is annyit ért, mint az ehhez való szakképzettsége (ami nem volt). Őt Némethi János²⁶ követte, tanult mesterségére nézve tímársegéd. Az egész családja részt vett a munkásmozgalomban: fivére valamelyik megye pártvezetője, nővére pedig egy népszerű hetilap főszerkesztője. Értelmes, világosfejű ember volt, aki bizonyosan sokra vitte volna még más területen, ha gyógyíthatatlan betegsége 1957-ben, 32 évesen nem végez vele. Betegsége elhatalmasodván, hogy fizetést adhassanak neki táppénz helyett, tanársegédnek nevezték ki a Marxizmus-Leninizmus Tanszékre. Azután a gazdasági munkában is új idők jöttek: 1953 után a munkáskádereket jól-rosszul képzett szakemberek váltották fel. Havasi Zoltán²⁷ 26 évesen lett gazdasági rektorhelyettes (hogy a gazdasági munkát közelítsék az oktatási területhez, azért adták ezt az új címet az egyetem gazdasági vezetőinek). Gazdasági képzettsége neki sem volt, mindössze az akkor két éves pedagógiai főiskolát végezte el – a minisztérium osztályvezetőjeként. Nagyon jó képességű fiatalember volt, aki szakmai képzettség hiányában is hamar átlátta területét, és az addig éppen csak megtűrt dr. Kemény Istvánra²⁸ támaszkodva kitűnő irányító munkát végzett. Inkább a korosabb vezető oktatók nem voltak megbékélve vele: fiatal kora, egészséges magabiztossága és alulképzettsége egyaránt bosszantotta azokat, akik a korábbi vezetőkről egyetlen rossz szót sem ejtettek. A forradalom után saját szántából távozott el az egyetemről, és fényes pályát futott be: további szakképzettségeket szerzett, és nagyon aktív szakmai közélet után kandidátusként egy országos hatáskörű intézmény helyettes főigazgatójaként ment nyugdíjba. Vele egy ideig közvetlen munkatársi kapcsolatban is álltunk, és kölcsönösen kedveltük egymást.

Hát röviden ennyit arról a hivatali közegről, amelybe 1951-ben belecsöppentem.

²⁶ Némethi János (Debrecen, 1925–Debrecen, 1957) eredeti foglalkozása szűcs. Pártiskolai oktató, 1952-től a KLTE gazdasági igazgatója, 1953-tól haláláig a Marxizmus-Leninizmus Tanszéken tanársegéd.

²⁷ Havasi Zoltán (Mezőkomárom, 1926–Budapest, 2010) az OSZK könyvtárosa, 1950-től minisztériumi osztályvezető, 1953-tól a KLTE gazdasági rektorhelyettese (= gazdasági igazgatója). 1958-ban áthelyezték a JATE könyvtári főigazgatójának, majd 1973-tól az OSZK főigazgató-helyettese, 1984–1986 között főigazgatója.

²⁸ Kemény István (Marosújvár, 1913–Debrecen, 1981) tényleges katonatiszt, 1947-től a Debreceni Tudományegyetem Gazdasági Igazgatóságán dolgozott, főelőadó, majd osztályvezető, 1964-től 1974-es nyugdíjazásáig gazdasági főigazgató.